

A flanőr inge

részlet

A flanőr inge egy riportkönyv, amely 8½ pozsonyi utcáról szól. Az ihletet a *Flaneur* főszerkesztőjével, Fabian Saullal folytatott beszélgetésekből merítettem. A lap minden száma egy bizonyos város egy bizonyos utcájával foglalkozik. Különböző szemléleteket, részleteket, mikrokozmoszt tár elénk. Egy szám összeállítása akár egy évig is eltarthat, és mindig a választott utcán való ott-tartózkodással vagy lézengéssel kezdődik. A szövegekhez a flanőr alakja szolgál inspirációul. Ahogy a vándor járja az erdőt, úgy csatangol a flanőr egy városban. Nem válogat, nem keresi a szépet, a vonzót, megy, amerre jónak látja. A mozgás és a város a lételem, a rögeszméje. A flanőr nem sétálgat, a flanőr dolgozik.

Pontosan emlékszem arra a pillanatra, amikor először tapasztaltam meg ezt a saját bőrömön. Kora este kimentem a szüleim házából (a Főállomás felett), hogy vásároljak valamit a Trnavské mýton. Tizenkét éves voltam, és úgy döntöttem, gyalog indulok el. Végigcaplattam a fasor mellett az állomástól a Šancováig (akkori Malinovského), aztán haladtam tovább lefelé a villamossínek mentén. A boltban nem volt olyan áru, amit vásárolni akartam, de nem szomorkodtam, mert így felesleges teher nélkül ballaghattam visszafelé. Aznap este belekóstoltam, milyen kellemes dolog céltalanul járni a város utcáit. És hogy ez egyáltalán lehetséges – csak úgy, anélkül menni valahová, hogy az ember bármit is intézne vagy vásárolna. Abban az időben (1987) ezt mifelénk pejoratívan csavargásnak nevezték, és tulajdonképpen még ma is annak nevezik. Valami, ami káros a fiatalságra, mert a céltalan barangolás és az utcán való sétálgatás elvonja a figyelmet a tanulmányokra, a munkára, a pénzre, a kötelességekre és a jövőre fókuszált gondolatokról. Holott éppen ellenkezőleg, sokszor valamiféle álmodozásra készítet, vagy olyan éles koncentráció állapotába juttathatja a nebulókat, amely már rég bennük izzott, csak korábban nem tudott kibontakozni. A flanőr a társadalom peremén áll, és az utcák, amelyeken bóklászik, gyakran a maguk módján a város periferiájához tartoznak. Ezek nem olyan utcák, amelyeket a lakók vagy a turisták sétálgatásra használnak. A flanőr a társadalom peremén áll, éppen

Jana Beňová (1974) költő, író, publicista. Színházi dramaturg szakon végzett a pozsonyi Színháztudományi Főiskolán. Pályáját költőként kezdte, három verseskötete jelent meg, majd kiadott néhány prózákötetet, 2020-ban pedig *Flanérova košela. 8½ bratislavských ulíc* (A flanőr inge. 8½ pozsonyi utca) címmel esszéket és riportokat közölt. Legnagyobb sikerét a mai Pozsonyban játszódó *Café Hyena. Elkísérési tervzet* című szerelmes regényével aratta, amely 2012-ben elnyerte az Európai Unió irodalmi díját. A regényt tizenkét nyelvre fordították le, magyarul Mészáros Tünde fordításában jelent meg a L'Harmattan Kiadónál 2016-ban.

ezért mindent észlel és alaposan megfigyel. Ő a *korszak kutyája*. És mint olyan, nagyon jól ismeri az utca minden illatát és bűzét. Semmit nem hoz létre. Semmit, aminek bármi jelentősége volna.

Virginia Woolf *Utcai barangolások* (*Street Haunting: A London Adventure*) című esszéje „egy elképzelt ceruzavásárlás útleírása Londonban, egy téli éjszakán – a sötétség vizsgálatának, a kóborlásnak, az invenciónak, az identitás megsemmisítésének, egy hatalmas kalandnak az ürügye, amely az elmében következik be, míg a test egy hétköznapi sétára zarándokol... A lábak sétája a képzelet bolyongásához vezethet, és a megértéshez, amely önmagában véve alkotás...”

Franz Kafka *Séta, hirtelen* (*Der plötzliche Spaziergang*) című elbeszélésében a lázadásról ír, amely ahhoz kapcsolódik, hogy az ember egy vasárnap kora este egyszer csak kijelenti a családjá előtt: kerül egyet. (Nem beszélve arról, ha ráadásul a bolyongás közben megáll egy barátjánál.)

Camus azt írja, hogy a földön, ahol már nincsen sivatag, sem sziget, az ember a nagyvárosban keresi a magányt – a benépesített magányt. „A csend csak a zajjal telivárosokban jöhet létre. Ahogy Descartes írja Guez de Balzacnak Amszterdamból: Mindennap nagyon zajos tömegben sétálok keresztül, és azt olyan szabadsággal és nyugalommal teszem, amilyet ön, úgy tűnik, az alléiban talál.”

Az első flanőr érzéseimet egykor a *Café Hyena* című könyvemben írtam meg, és a gyerekkoromhoz kapcsolódnak. „Ősszel eljött az idő, amikor nem siettem már egyenesen haza az iskolából. Egyes osztálytársaim igazi társaimmá, útitársaimmá, társnomádokká váltak. Kitért a baráti szerelem. Egymás kíséretésében teljesedett ki. Friss tócsákból tükröződött vissza, amelyekben arany levelek úsztak. Ide-oda, mint az akváriumban. Képtelenek voltunk megszakítani bizalmas beszélgetéseinket és elbúcsúzni egymástól, megosztottuk hát a másikkal a hazautat. Egyik otthontól a másikig. Mint a kutyák, amelyek az út közepén próbálnak két gazda között dönteni. (Az autók dudálnak.) A baráti beszélgetés vörös fonala új lakónegyedek labirintusába vezetett. A város egyre növekedett. Új kerületekbe, utcákba, lépcsőházakba, kapualjakba hatoltunk be együtt. Minden újabb közeledéssel bővült a labirintus. Kerülőutakat kerestünk.”¹ A kerülőutak jellemzők a flanőrségre – a város útvesztőiben történő mászkálás.

Máig emlékszem, mennyire ámulatba ejtett a közlekedés intenzitása a Dostojevského radon, a Štefánikova hossza és visszafogott eleganciája (akkori Obrancov mieru). Miközben a városközpontra a villamosok és a trolibuszok voltak jellemzők (az egyetlen buszjárat a 104-es volt), a Šafárikovon kezdődött a „nagy” csuklóbuszok világa. „Képzeld el, hogy ön egy kislány, akinek az egész / színes kis gyermekora észrevétlenül átváltozott / egy hatalmas autóbusz-állomássá, tele halk / alvó, klimatizált szörnyetegekkel.” Ivan Štrpka *És a zene árad* (*A hudba plynie*) című versrészlete pontosan leírja az élményeimet a Šafko autóbuszfordulójával való találkozásomról. Még ha az akkori szörnyetegek nem is voltak klimatizáltak.

Immár harmincöt éve mondhatom magam pozsonyi flanőrnek (most jut eszembe, hogy a szlovák megfelelője talán a flákač – naplopó lehetne). Ezért nem foglalkoztam egy utcával három hónapnál tovább. Figyeltem, mi játszódik le ott,

¹ Mészáros Tünde fordítása

milyen érdekességeket lehet találni, mi jellemzi, különíti el más utcáktól, milyen esetek kapcsolódnak hozzá, mi a legérdekesebb a múltjából, milyen éjjel, és mi vár rá – talán – a jövőben. Sétáim során beszélgettem az emberekkel, akik ott élnek és dolgoznak, és azokkal, akik arrafelé közlekednek. Emberekkel az utcáról. Bizonyos újságírók érdekes helyekre járnak, egy-két hetet ott töltenek, aztán írnak róla egy riportot. Én viszont néhány hónapot töltöttem kitartó barangolással a városom egy-egy utcáján.

GRÖSSLINGOVÁ? BANKÁROK, HIPSZTEREK ÉS GYEREKEK

Az utca ősszel és sötétedés után a legszebb. A világító ablakokban, kevéssel a járda szintje fölött szabókat láthatunk varrógépekkel, meg próbababákat, fogásokon öltönyöket és ruhákat. A járókelő mindjárt megérzi az illatot – anyagokat, fonalakat, krétát –, a még nem viselt, várakozó ruhák különös, nem steril, de elegáns tisztaságát. Szemben egy cipős kirakat. A cipőket kézzel és méretre varrják. Bent egy ideig figyelem a fiatal nőt, aki egy fehér rongydarabbal gyengéden fényesít egy fekete bőrmokaszint. Néhányszor felém pillant, elmosolyodik, majd a tekintete újra visszatér a cipőre. A gesztus fiatal anyukákra emlékeztet. Kissé szórakozottan kérdezi, mit szeretnék, mire a cipőmre mutatok. Egy különös alakú barna mokaszin. Az orr irányába – a legtöbb cipővel ellentétben – nem szűkül, hanem szélesedik. Ezért lehet benne nagyon kényelmesen járni. Azt kérdezem, mennyibe kerülne megvarrni valami hasonlót. Azt mondja – még mindig nagyon szívélyesen, és kissé álmodozóan mosolyogva –, hogy a sportcipők ára nyolcszáz eurónál kezdődik, amire viszonzom a szívélyes és álmodozó mosolyt.

A „vatyákok” után jött a luxus

A Grössling ebédidőben a legélénkebb, de kora este újra érzékelhetően felpesz-dül itt az élet. A teázó megtelik, a Kubistában párok és fiatal apukák ülnek gyerekekkel. A Deliben jól öltözött fiatal férfiak süteményt esznek. Azon tűnődöm, hipszterek-e vagy üzletemberek. Ahogy a dilemmát mintegy száz évvel ezelőtt G. B. Shaw megfogalmazta: „Ma már csak a bankhivatalnokok öltöznek úgy, mint a művészek.”

És a bankárok itt vannak az utcán, amely a Dostojevského radnál, a bankok és biztosítók negyedében végződik. „Azelőtt nem volt túl népszerű ez az utca, és az sem vált a javára, hogy a gyárnegyedbe torkolt. Emlékszem, hogy itt volt például az egyetlen »vatyákokra« [vastag steppelt munkásoverallokra] szakosodott tisztító a városban. Most viszont ez nagyon meg fog változni, mert az utca végén épülő Twin City bulvárnegyed lesz” – mondja Ivo Štassel, a Mestský ústav ochrany pamiatok v Bratislave (Pozsonyi Városi Műemlékvédelmi Intézet) igazgatója. Hozzáteszi, hogy gyakran így megy ez az utcák életében, néha stagnálnak, vegetálnak, aztán valami megváltozik, és fordulatot, előrelépést, felvirágzást hoz.

Gyerekek... és gyerekszobrok

A zöld és a bíborszín árnyalataiban pompázó kúszónövénnyel benőtt ház bejáratát egy kislány és egy kisfiú szobra díszíti. Ami mindig is tetszett a gyerekeknek ebben az utcában. És ők ott vannak mindenhol: van itt általános iskola és óvoda, kisbolt játékokkal és egyebekkel, a kávézóknak gyakran látni nőket gyerkőcökkel, babakocsikkal. Sötétedéskor az utca végén piros és sárga fénnel világít egy toronyház. Fényes méhsejtre emlékeztet. A Grössling a *hygge*, hogy használjuk ezt a divatos kifejezést, amely az arra vonatkozó dán stílust jelöli, hogyan vigyük az életünkbe és a háztartásunkba a kényelmet, illetve az ehhez köthető otthon- és biztonságerzetet. És az ilyen kényelem – Dániában és a Grösslingen is – drága mulatság. A *hygge* stílus szakavatott értő példái például a gyertyákon és a párnákon kívül a selyempizsamába való befektetést is ajánlják.

Kontraszt közvetlenül egymással szemben

„A 18. század első felében ez földút volt, ami a kertek között vezetett. És vámház is állt itt, mert erre húzódott a városhatár. A sorházak – az egymás mellett álló házak az utca déli és északi oldalán – a 19. század első felében épültek. Akkor hosszabb volt az utca, egészen a Redutig ért, és a mai Medená is a része volt” – mondja Ivo Štassel. A Grösslingová 1770-től van csatornázva, 1803-ban részben kikövezték, és 1866-ban gázlámpákat állítottak fel itt.

Štassel hozzáteszi, hogy az utca történetének szempontjából a legérdekesebb két egymással szemben álló építmény kontrasztja – az 1806-ban magyar nemzeti stílusban épült gimnáziumé (amelyet tévesen szecessziósnak tartanak) és a Liga pasázé. Eredetileg a Duna utcát és a Grösslinget egy kis utcácska kötötte össze, aztán a harmincas években a Slovenská Liga építtetett itt egy többfunkciós épületet, amelynek az utcácska is a része lett, és eredetileg fehér travertinnel volt burkolva. „Pontosan egymással szemben található meg itt valami, ami a monarchiával, a császársággal függ össze, ugyanakkor valami teljesen új és más, valami szlovák.”

BINDICS GÁBOR: SZÍVESEN TARTÓZKODOM A ZÓNA BELSEJÉBEN

A Švihaj Šuhaj! biciklisfutár-szolgálat alapítója és az Aliancia Stará tržnica (Régi Vásárcsarnok Szövetség) tagja. Az összetéveszthetetlen külsejű 28-as számú házban él, amelynek a homlokzatát kúszónövény borítja, a bejáratát gyerekek szobra díszíti, és a grösslingováin kívül két bejárata van, amelyek a Gajováról és a Klemensováról nyílnak. Bindics Pozsonyba érkezése után azt gondolta, hogy ez is csak egy újabb helyszín lesz, ahol kizárólag a munkaügyi miatt fog tartózkodni. Ahogy ez korábban Spanyolországban, Franciaországban és utoljára, hosszabb ideig Budapesten is történt. Azt, hogy „belevetette magát a projektekbe”, szerinte az váltotta ki, hogy Pozsonyban egyszerűen hiányoztak neki bizonyos szolgáltatások. Így jött létre a Švihaj Šuhaj! biciklisfutár-szolgálat, és hasonló módon inspirálódott az Aliancia Stará tržnica esetében is. Jelenleg Matúš Vallo főpolgármester tanácsadói csapatának tagja, és a Grössling fürdő felújításán dolgozik.

Az épület történetéről, amelyben feleségével és kislányával él, megpróbált részleteket megtudni, de a tervező nevét nem sikerült felkutatnia. „Ismert azonban, hogy az építőmester az a Durvay Antal volt, aki a Kék templom és a gimnáziumé. A gyerekek szobra Rigele Alajos szobrászművész műhelyéből való.” Szerinte a kúszónövény egyértelműen a ház külső jellegzetességei közé tartozik, és ezt minden lakója így érzi. Vadszőlőről van szó, nem az invazív borostyánról, ami főleg ősszel sajátos elszíneződést kölcsönöz a háznak. Bindics azt mondja, hogy a Budapesten eltöltött néhány év alatt megtanult zónán belüli lokálpatriótának lenni – ami azt jelenti, hogy főleg a saját negyedünkben tartózkodunk és közlekedünk. „A város régi zsidónegyedében laktam, oda jártam kávézni, sétálni, a helyi boltokban vásároltam, még ha drágábban is jött ki, mint ha szupermarketbe mentem volna. És ez megmaradt Pozsonyban is. Szeretem ezt a zónát.” Amikor a határaitól kérdezem, azt mondja, hogy az egyik oldalról ez a Dostojevského rad, a másiktól a Karadžičova. A zónába tartozik még két szomszédos tér, a Šafárikovo és a Jakubovo, a Medická záhrada (Medikus-kert) és a Stará tržnica (Régi Vásárcsarnok). Az Aviont már más világnak tartja, és az Eurovea, annak ellenére, hogy az attraktív Duna-partot is magába foglalja, szintén kívül esik a zónán.

HANA (38):

A FIAIMAT AZ ÓVÁROS KÖZPONTJÁBAN ENGEDEM SZABADON

A harmincnyolc éves Hana gyerekkorától a Grösslingen él. Ma már két fia van, az egyik három-, a másik hatéves. Azt mondja, hogy az évek alatt sokat változott az utca. A luxus irányába. A gyerekeknek itt van a speciális játékbolt, a Pán Medvedík. „Akkor megyünk oda, ha valamit ünnepelünk.” (A kirakatban alvó kiségek vannak, amelyeket maxi méretű gyufásdobozba fektettek. Először Franciaországban láttam ilyet a Petit Bateau luxus gyerekboltokban.) Azt mondja, hogy a Grösslingen jó élni. Bár, amikor a gyerekek egészen kicsik voltak, arra vágyott, hogy valahol máshol éljen. Hol? „Hiszen ez az! Talán a természetben.” A Jakubovo és a Šafárikovo környékére járnak sétálni, de igazi játszótérnek leginkább az Óváros magját tartja. „Ott engedem szabadjára a gyerekeimet. Sétálóövezet, veszélytelenül futkározhatnak, és a DPOH oszlopai kiválóak a bújócskázáshoz. Ez a világuk.” Érzékeli, hogy a Grösslingen autókkal vannak körülvéve, de a gyerekek miatt e tekintetben nem aggódik.

Az utcát a Kubista változtatta meg

Ami az évek alatt megváltozott még, mióta ebben az utcában él, az a zónába érkező turisták száma. Látványosan megkapaszkodott az airbnb. Gyakran a Kék templom mögötti saroknál kérdezik meg tőlem, hogy hol van, mondja Hana.

„Az utca jellegét és az itteni életet azonban leginkább a Kubista változtatta meg. Hipszterek kezdtek ide járni.” Hana férje, Erik hozzáteszi, hogy éppen a Kubista alakította át a helyiek szokásait is. „A szakács, a pincérek vagy a tulajdonos néha a bisztró előtt állnak, cigarettáznak vagy pihennek, és mindig köszönnek az arra járóknak. Átragadt ez a többi lakosra is, és egyszer csak mi, akik

látásból ismerjük egymást, elkezdtünk köszönni egymásnak.” Kérdezem Hanát, hogy jár-e az utcán kávézóba vagy étterembe a csemetékkal. „Látok ott anyukákat gyerekekkel, de az én fiaimban még nem alakult ki a kávéházi viselkedésmód. Azon nyomban megisszák és megeszik, amit kapnak, aztán nem értik, miért is kellene tovább egy helyben ülniük.”

HONNAN VANNAK? KIK VOLTAK GINSBERG HIPSZTEREI, ÉS KIK A MIEINK?

*„Láttam nemzedékem legjobb elméit az örület
romjaiban, hisztérikusan lemeztelenedett
éhezőket,
a néger utcákon vonszolva magukat hajnalban egy
pofa hasis után kutatva,
angyalfejű hipstereket égve az éjszaka gépezetében
a csillagos dinamóhoz fűződő hajdani égi
kapcsolatért,
kik nyomorúság és rongyok és üres tekintetű,
intelligens pofájú cigarettázás a lassú dzsessz
városainak csúcsain átlebegő hidegfolyóvízes
lakások természetfölötti sötétjében,
kik lemeztelenítették agyvelejük az Ég előtt a
Földfeletti alatt és megvilágosult lélekkel
mohamedán angyalokat láttak a bérházak
tetején tántorogni,
kik sugár-hűvös szemekkel járták végig az
egyetemeket, Arkansast és Blake-fényű
tragédiát hallucináltak a háborús iskolások
között,
kiket kirúgtak az akadémiákról, mert bediliztek és
obszcén ódákat közöltek a hirdetőablak üres
ablakain,
kik trikóban és gatyában kuporogtak a borotvátlan
szobában, papírkosárban égetve el pénzüket és
figyelve a falon keresztül áradó Terrorra, ...”²*

Mivel ismertem Ginsberg *Üvöltés* (1957) című versének hipszterképét, meglepett, amikor egyszer csak hipszterekről és hipszterhelyekről kezdtek beszélni Ponzsonyban. Nem láttam az utcán semmiféle vágytól égő angyalfejeket, de a hipszter fogalma egészen meghonosodott, és kúszónövényként kezdett terjedni. A Wikipédia azt írja, hogy az amerikai szleng kifejezésnek nincsen pontos definíciója. Míg a hatvanas években Amerikában a jazzel, a drogokkal és a társadalom peremén való étellel kapcsolatos szubkultúrát jelölték vele (jazz-zenekaros, marihuá-

2 Orbán Ottó fordítása

nás hipszterek), manapság a „nem konvencionális” (konvencionálitást meghaladó?), „jól informált” trendi embert jelöli, aki lépést tart a korrallal, vagy még pontosabban két lépést tart vele. Vagy, amint egy fiatal húszéves barátom mondta, aki szociológus hallgató Koppenhágában, a hipszterek, ők azok a furcsa szakállas alakok ingben. Tulajdonképpen kissé úgy festenek, mint a hajléktalanok, de közben szép lakásuk és jó munkájuk van. A pénzt semmilyen körülmények között nem égetik el.

MIER MOZI

„1937-től a Liga pasázhba jöttek ki a nézők a 185 ülőhelyes Liga moziból (későbbi Mier). A bejárata a Červenej armády (ma Grössling) utcáról nyílt. 1957-ben itt nyitották meg a Dokumentumfilm-mozit, aztán éjjel-nappalra változott, és 1982 decemberétől az igényes filmek mozija lett. A múlt század negyvenes éveiben a mai Lidl üzlethelyiség (valamikor Teta) területén terveztek ide egy hatszáz férőhelyes mozit a Duna utcán. Sőt a vetítőkabin is elő volt már készítvé” – mondja Miro Ulman, a Slovenský filmový ústav (Szlovák Filmintézet) munkatársa, ami a Grösslingová 32-ben székel.

Ma a Matica slovenskához tartozik az épület, ami a Liga pasázhba a kis Svojeť könyvesbolttal nyújtogatja a csápjait. A kirakatában a *Zem a vek* legújabb kiadása virít, és olyan könyvkiadványok, amelyek kulcsszavai az „eltitkolt”, a „szláv” vagy a „szlovák”, és ugyancsak jellemzők a hosszú, folytatásos címek. Az Egyesült Államok eltitkolt története, Eltitkolt történelem – Nagymagyar hablaty – A történelem demisztifikálása, Minden másképp volt – A világ nagy szláv meghódítása – Az 1000 utáni apokalipszis, Az Oroszország elleni nagy összeesküvés, Amikor a szlovák öntudatot úgy üldözték, mint a faszisztust... A kirakatban a *Slovenské národné noviny* aktuális száma is ki van állítva. Az első oldalán beszélgetés a *Dotyky* című folyóirat főszerkesztőjével, Boris Brendzával. Archaizmusok, közhelyek, klisék. (A válaszok „kierőszakoltak”, a szerzők a bevett „rossz szokásoktól” szenvednek...) Az egész beszélgetés egy siránkozás arról, hogy a Fond na podporu umenia (Művészeti Alap) fele akkora támogatást adott a folyóiratnak, mint korábban a Kulturális Minisztérium. „A fiatalságot nemzetietleníteni kell, hogy ne olvassanak szlovákul, ne alkossanak, és kizárólag azt turbékolják, hogy áj lāv jú.” Kommentálja a pénzügyi helyzetet a főszerkesztő, keserűen. Arra a kérdésre, hogy milyen újdonságot találunk a *Dotyky*-ban, a folyóiratban, amelyet harminc éve alapítottak, azt válaszolja: „Van több kitűnő rovatunk, és reméljük, az FPU-ban vagy a minisztériumban tudatosítják majd, hogy a fiatal irodalmároknak az irodalmi folyóirat olyan, mint hálnak a víz vagy madárnak a levegő.”

PASZMÁR LÍVIA fordítása